

– Bet tu klausai? – kibo Juozas.

Įėję uždarėme iš vidaus duris, o pakalbis dar tęsėsi.

– Tu geriau neklausyk, Juozai, nes prie caro ir prie kitų valdžių viršininkas visada yra teisus: pasakė beprotis, ir esi beprotis, kam tikrinti, laiką gaišti. Viskas, ginčas baigtas.

– Į viršininkus dar reikia prasimušti.

– Na, taip, ateitum į Bazarą gatvę Kaune, kaip atėjo toks Krušinskas su 15 savanorių, ir būtum puskarininkis.

– Ar tas Jonas Krušinskas, kurs nuo Girininkų?

– Tas pats. Kai jis atėjo į Bazarą gatvės punktą, aš jau antra diena buvau ten, mačiau.

– Žinau jį, šaunus vyriokas, tik pasigirti mėgėjas.

– Ir aš pažįstu Krušinską, – įsiterpė savanoris Jonas. – Aš irgi iš Veiverių valsčiaus, Rokas teisybę sako apie jo būdą.

– Suvalkietis ir netaupus žodžio, bet, vyrai, gal jau miegam, apie Krušinską rytoj pasišnekėsit, – pasakiau žinodamas, kad tokioms kalboms iki ryto gali pakakti žinių. Krušinskas – ne Čaadajevs, niekas jo bepročiu nepasiskelbė, nes jis atėjo kovoti dėl žemės ir norėdamas gauti tos atkovotos žemės.

Naktis praėjo ramiai, tarsi karo nė nebūtų, nors visi žinojom, kad karas yra, ir mes savo buvimu tą faktą patvirtinome. Kur kareiviai – ten ir karas, o kaip kitaip.

Nors reikėjo atidžiau senioko kalbos paklaudyti, bet mes juk labai atlidžiai žiūrime į žilą plauką ir mėgstam kartoti, kad senio ir vaiko protas vienodas. Tik paskui suprantom, kad tą patį sakydamas tas neva vienodas protas pasako visai skirtingus dalykus, su kitom išvalgom. Bet tik paskui, o ne tuo metu, kai esi susitelkęs į užduotį.

Besisklaidant tirštam ryto rūkui išžygiavome.

Gera priedanga, pagalvojau žiūrėdamas į rūke skendintį aplinkinį peizažą, iš kurio stirksojo tik didieji medžiai bei krūmokšnių viršūnės.

Kelias ir toliau visą laiką leidosi žemyn, toks ėjimas lengvesnis, tarsi kas į nugarą stumtų ar eitum pavėjui.

Tepadeda mums Dievas, tepadeda... Su nesvetingais ūkininkais neatsisveikinome – kaip priėmė, taip ir išėjome, juk nė kriaukšlės duonos nepasiūlė, nepakvietė į trobą, neiškepė kiaušinieneš, neįpylė nei karčiosios, nei saldžiosios.

Eidamas pagalvojau, kad kariauju jau seniai. O ar pamenu pirmąjį mūšį?

Nė velnio nepamenu, nepamenu nė to, kas vakar buvo. Taip lengviau, ypač po to, kai grįžau po karo namo ir radau...

Gerasis Dieve, ką aš radau? Aš radau... Aš radau užmerktą savo akių šviesą... Aš radau savo aksominių akių Anelę ištekėjusią ir susilaukusią vaikų.

– O kaip aš, o kaip dabar aš? – paklausiau ją susitikęs.

– O aš? – man atsakė mano Anelė. – O apie mane tu pagalvojai? Nei laiškelių, nei žinutės... Per šitiek ilgų ir baisių metų?

– Bet juk karas, Anel... Laiškai jums po vokiečiais esant negalimi buvo rašyti.

– Tu vinčiavotas su juo esi, tuo savo karu? Apsikarstei kryžiais, manai, jie ką nors reiškia? Gyventi reikia, ne kariauti, vaikus nešioti ant krūtinės, ne tuos baisesius kryžius. Už ką juos duoda – už žudymą?

– O kaip gyventi, kai tu su kitu?

– Susirasi ir tu kitą, kantresnę už mane. Manėm, kad tu žuves, juk ne tokie beraščiai namo laiškus siuntė, o tu?

Didelės ašaros byrėjo iš jos gražių akių ir draskė man kaip žnyplėm širdį.

– Tu gi tikras šviesulys, palyginti su kitais, net gimnazijos klasė baigėi.

– Nerašiau, aš tave sapnavau, kai tik akis sumerkdavau, – sakiau žiūrėdamas į savo batus, o ne į jos ašaras.

– O aš verkiau kiekvieną vakarą, kiekvieną kartą, kai kas nors gaudavo laišką, aš verkiau, nes maniau, kad tavęs jau nebėra, nes tu moki rašyti. Net sapne manęs neaplankei, tavęs neliko, tuštuma juodžiausia, speigas iki paskutinio sąnario. Kaip kape. Gal tu visai negalvojai apie mane, tik apie karą?

– Nesirašė, Anel, tenai... Tenai ne rašalas, tenai kraujas liejosi, daug kraujo... Ir tie laiškai, kuriuos gaudavo kaime, ko gera, buvo iš vokiečių karo belaisvių stovyklų, ne iš fronto.

Bandžiau teisinti tą savo niekšybę jos akyse.

– O reikėjo... reikėjo nors užuominą kokią atsiųsti, kad esi, kad kvėpuoji, kad gyvas... būčiau laukusi, akis pražiūrėjusi... Kiti laikraščiuose skelbimus rašė, kad gyvi, kad ieško artimųjų. Pradžioj iš Rygos gaudavom „Rygos garšą“. Ir ten ieškojau tavo kokios žinios, bet nieko, Antanėli, nieko, visai nieko, kaip į vandenį tu į savo karą, ar gyvas, ar miręs.

Tie žodžiai kaip kulkos smigo į mane visą, pasijutau mirtinai sužeistas tos mylėtos ir mylimos moters. Todėl tyliai pasakiau, kad tik mudu visam pasauly išgirstume mano nevilį.

– Kažin ar aš čia toks gyvas dabar...

Pasakiau savo Anelei ir, atsukęs nugarą, nes negalėjau matyti jos ašarotų akių, išvydau prieš save karą. Ne savo sodžių, bet ugnį, dūmus, sproгимus ir sužeistųjų klyksmus išgirdau. Susiėmiau už galvos ir nuspūdinau kaip koks prakeiktas vienuolis šalin, bijodamas, kad šunim neužpjudytų kas.

Ir tegu, ir tegu viskas prapuola, aš vėl miegosiu su savo šautuvu, sapnuosiu Anele, nes su ja nepasikalbėjau.

Ar galėjau ją surasti, bet tarp jos ir manęs vėl įsiterpė karas. Jis visą laiką sekė paskui mane iki namų ir tik akimirką buvo paleidęs, kol susitikau su savo Anele, nors ji

buvo jau nebe mano, o kito. Tik nususukau nuo jos – ir prisistatė iš karto. Štai ir aš, einam toliau kariauti.

Karas dabar jau buvo mano gyvenimas, aš nemokėjau gyventi be karo, be noro žudyti, gal net ne be noro, o be galimybės tai daryti.

Apie naują karą kalbėjo bažnyčios klebonas, aiškino apie naujos gadynės tvėrimą, apie kažkokius priešus, apie reikalą ginti savo kraštą, apie žemę, kuri laukia po karo. Žemė visada laukia, galvojau eidamas iš savo kaimo, iš tėvų trobos, niekur tu nuo tos žemės nepabėgsi, kol atgulsi amžino poilsio į ją su visam.

Kalbėjo apie Lietuvą, kvietė kovoti už ją, o kas ta Lietuva – neaiškino, nei pats klebonas nesakė, kokia ta Lietuva yra ar bus. Dabar išalusi balta žemė, ir už tą baltą gruodo sukaustytą žemę 1918 metų pabaigoje Lietuvos Taryba kvietė kovoti. Viskas pasakyta trumpai ir aiškiai, o daugiau niekas neaišku. Mes netvėrėm kunigaikštystės, bendros su lenkais nuo jūrų lig jūrų Žečpospolitos, mes, kaip sakė, tvėrėm savo. O kas ta savo ir kur ta savo bus – nežinojom. Vienas klierikas, eidamas iš po mišių tada, kai buvo kviečiama karan, vikarui kalbėjo, girdėjau pats: „Dabar Lietuva, kaip Šventam Rašte parašyta, – yra žodis.“ Gerai sakė būsimas kunigėlis, Lietuva kaip „žodis“ šventam tautos rašte parašyta. Bus parašyta kareivių krauju, kaipgi daugiau gali rasti valstybė. Pradžioje žodis, o kad žodis virstų kūnu, reikia kraujo, mėsos ir kaulų. O tai jau karas.

Namie man irgi atrodė viskas pasikeitę. Niekas ten neverkė manęs, nes nematė saviškio manyje, tarp savęs, aš nebuvau žemdirbys, neklausiau tėvo, kaip užderėjo bulvės, linai, kiek karvės duoda pieno. Pasakojau apie karą.

Apie karą čia niekas nieko negirdėjo, atrodė, kad karo nė nebuvo. Senoliai tik lingavo žilom galvom: aha, pame-
nam, prieš turką ėjom, ot laikai buvo tada.

Žmonės gyveno savo dirvonuose, savo pievose, savo žemėje, įaugę į ją savo darbais, jausmais, viltimi, visa būti-
mi, klausėsi savo kalbų, spėjo orus ir metų laikus, dau-
giau nieko svarbaus jiems ir nebuvo. Orai kokie, ar galės
daryti tą ir aną, ar reiks planus keisti. Jų pasaulis buvo
jau kitas, ne mano, aš jo nepažinau, neprisiminiau, nuo
kada man buvo svarbu, koks rytoj oras arba ką aš turėsiu
daryti, jeigu lis.

Karas jiems buvo vokiečių žandarai, landžiojantys po
aruodus, skaičiuojantys obelis, vyšnias, agrastų krūmus,
reikalaujantys nedaryti alaus ir nevaryti degtinės, prašan-
tys tų gėrimų jiems duoti išgerti. Va čia tai karas, atėmė
paskutinius varinius indus ir privertė būdeles, be kurių
sau gyveno nuo neatmenamų laikų, šikimui statyti.

Karas.

Toks jų pasaulis, ir aš ne iš šios žemės, šiaudinėje pas-
togėje man nebuvo vietos. Man buvo ilgu, skaudu ir sveti-
ma, mane dusino žemos aprūkusios lubos. Per minkšta,
per šilta, per sotu, per saugu. Pasijutau svečiu ir svetimiu.
Žinai, kad svečiuose ilgiau trejeto dienų negali būti, taip
ir man nutiko.

Išėjau karan vėl, su didžiausiu noru, kaip namo būčiau
išėjęs, kaip į gimtą kraštą patraukiau, kupinas vilties ir
trokšdamas kariauti. Su savo kareiviška manta, ant vieno
peties sutilpusia, su duonos puskepaliu, su lašinių bryze-
liu, motinos įduotu.

Motina tik peržegnojo, pabučiavo į kaktą.

– Tik tu nežūk, Antanėli, pareik kada, – pasakė man, o
kiti namiškiai net nekreipė dėmesio į mano išėjimą, juk
darbų per akis, o čia tokios rankos namus palieka.

– Apie ką gaudžias mintis galvojam, vade? – išgirdau
gretimai Juozo balsą, nuspėjusį jų turinį, matyt, iš liūdno
veido.

– Vis apie tą patį, – nuginiau mintis apie Anelę ir vals-
tiečius, ir karą, ir motiną.

– Apie ką? – neatstojo bičiulis.

– Karą, – sumelavau nemirktelėjęs, nors tame sumela-
vime buvo daug tiesos.

– Ką čia galvoti, davė įsakymą ir einam vykdyti, – pa-
prastai mąstė Juozas ir man tuo patiko, nors jis manė, kad
aš galvoju apie užduotį.

O aš galvoju plačiau apie tai ir nuotaika buvo lyg
prieš mūšį.

– Taip paprastai?

– Ar prie caro taip nebuvo?

– Visko buvo prie caro ir ne prie caro.

Klausiausi jo ir žiūrėjau aplink į nekintantį vaizdą –
dykros. O juk nemažai mūsų žemių dabar tokiomis virtu-
sios, bet su Rusija nėra ko lyginti, ten tai dykros.

– O vokiečių daug nugalabijai? – paklausė.

Mėgstamas ir mane nervinantis buvo šis klausimas, to-
dėl pasižiūrėjau į jį prieš atsakydamas.

– Kokie čia klausimai, manau, kad pakankamai. Ar ne-
šnekėjom niekada apie tai? Man atrodo, kad mudu tai jau
aptarėme, – dirbtinai nustebusiu balsu atsakiau.

Juozas net kluptelėjo, atrodė, nuo mano klausimo, o iš
tikrųjų tai į vieškelio duobikę nepatogiai nikstelėjo koją,
net atsisuko pažiūrėti, kur čia įmynė, kad vos negriuvo.

– O durtuvu? – tarsi užs ciklinęs vėl klausė.

– Tai pristojo, o tu ką, Juozai, su samčiu kariavai? O
kas per karas, jei ne su durtuvu, juk ir čia su bolševikais
jau ne kartą teko aiškintis durtuvais.

– Ne, bet kai pirmą pamoviau... paleidau vidurius, taip
sakant... kai jis pradėjo bėgti kliūdamas už savo vidurių, tai

žinai – susivėmiau vietoj. Aš iki karo net vištai galvos nebuvau nukirtęs, o čia žmogų... Paskui sapnavosi, ko gero, pusmetį, kiekvieną naktį. Ateina prie manęs ir rodo rankoje vidurius, žiūri į akis ir tyli, nieko nesako, toks apgailėtinas vokietis vaiduoklis, o aš noriu jam pasakyti, kad aš nekal-tas, bet iš baimės negaliu srėbtuvės praverti, tarsi surakinta, kriukšiu kaip paršas tvarte, – pasakojo savo istoriją jau kažkelintą kartą, matyt, niekaip iš jos neišsivadudamas.

– Ir kuo baigėsi viskas? – nusijuokiau, nors mintinai ži-nojau trumpą jo atsakymą.

– Paskui dar kelis panašiai atakose nudūriau, tai anas dingo ir iki šiol nesirodo.

– Man taip nebuvo, lengviau viskas praėjo. Tik ilgai ne-gera buvo, kai pirmą kartą apsimetėme pasiduodantys vo-kiečiams, metėm po kojų ginklus, o kai priėjo mūsų imti į nelaisvę, čiupom ginklus ir iššaudėm. Tada buvo negerai, bet taip liepė, įsakė ir taip kiauliška darėm, – prisimi-niau, regis, 1915 metų vasaros mūšius.

– Mes darėm irgi taip.

– Matai, kokie mes panašūs savo darbeliais. O juk kon-vecijos karo ten visokios tokius dalykėlius draudžia da-ryti, – pasakiau plodamas Juozui per tvirtą petį.

Jis stabtelėjo.

– Gal pailsim, vade? – klausdamas parodė, kad išsė-mėm savo bravūrišką karo temą.

– Gerai, pailsim, – sutikau. – Mums skubėti nėra kur.

Grandinis davė komandą stoti pailsėti.

Pažiūrėjau į žemėlapiu skiautele, kurią nupiešė rašti-ninkai ir padavė užduočiai atlikti.

Netoli tas bažnytkaimis, dar liko gera valanda kelio neskubant, nors gal ir mažiau jau. Ten ir papietausim, svarsčiau, vis dėlto gyvenama vieta, gal sutiks svetingiau, pavaišins pienu, duona, sūriu, sviestu ar net kiaušiniene su lašiniu iškeps, karčiosios įpils. Vis sukosi tas mūsų

kaimo svetingumo kanonas, kurį pajusdavai užėjęs į sve-čius, jei buvai laukiamas. Be kiaušiniene su spirgučiais neišeisi, o kitam dar, žiūrėk, reikėdavo, kad vos iki veži-mo nusvirduliuotum, juk arklys protingas, tik pasakyk jam „nooo“ ir jis supras, kad namo.

– Ten ir papietausim, – pasakiau tik tiek iš to, apie ką pagalvojau, o vyrai pritardami linkėjo galvom, patogiai ištiesę kojas purtėsi vasaros dulkes, gėrė vandenį, kas ko-kią kriaukslę išsitraukė. Tam ir poilsis. Kitas ruošėsi užsi-rūkyti.

– Kaip bjauriai kranksi varnos, – pastebėjo kažkas iš karių ir pridūrė: – Gal maitos kur yra?

– Kaipgi, kareivis yra maita, tik dar gyva, o tu, Petrai, baik kranksėti kaip kokia varna, – sudrausmino jį Juozas.

Savanorį Petrą į šaukimo punktą atlydėjo motina su se-nele. Gaudus vaizdas, kaip jos abi glostinėjo kiekvieną savo numylėto, nupopinto bernužėlio siūlele.

Man pasakė, nepamenu jau kuri (aš buvau tik ką iškep-tas karininkas, renkantis savo būrį, ir mažiausiai rūpėjo moteriški paistalai), kad norėjo išleisti į kunigus, ir pats vaikas buvo prie Dievo linkęs, patarnavo kunigėliui per mišias, skaityti, rašyti mokėjo. Bet kai pašaukė Aukščiau-siasis tėvelį, tai dirbti reikėjo ūkelyje, o žemės taigi mažai visai, tad nusprendė Petrelis gauti jos daugiau ir tapti ge-ru dievobaimingu ūkininku, vargšas maitintojėlis ir užta-rėjas senatvėje. Išgirdo, kad Lietuva šaukia.

Braukė abi ašaras ir glostinėjo tą savo Petrelį Petruliu-ką – maitintojėlį. Būsimą vidutinioką ūkininką laisvos Lietuvos.

– Ar tam kare labai sunku, sūneli? – klausė manęs pro ašaras jo motina, tankiai markstydamą, matyt, trumpare-ges ar dar kokios negandos varginamas akis.

Žiūrėjau į ją ir svarsčiau, ką pasakyti, nes kas man lengva, kitam gali būti nepakeliama našta, iš po kurios neišlįsi.

– Nelabai, – atsakiau tada visai nemeluodamas. – Beveik kaip namie prie ūkės: arba eini, arba žemę kasi. Tiek to karo.

Abi moteriškės žiūrėjo, galvojo, o senoji tyliu, tokiu beveik vaikišku balsu dar paklausė:

– O ar neskaudu kariauti, vaikel?

Šis klausimas iš pradžių pribloškė, nes niekas nėra taip manęs dar paklausęs apie karą, o čia sena močiutė ėmė ir pasiteiravo apie skausmą. Apie pačią esmių esmę kare. Juk ko labiausiai trokšta kiekvienas kareivis? Kad išvengtų skausmo pats ir suteiktų jo kitam, ir kuo daugiau kitam. Filosofija labai paprasta ir visai neguodžianti.

Arba dar, kad tas skausmas truktų kuo trumpiau.

– Ot, nežinau, močiut, visai būna, kartais labai skaudu, taip skaudu, kad išturėti negali, tenka net numirti iš skausmo, o kartais kaip pirštą plaktuku nusidaužus ar koku aštriu peiliu įsipjovus, – mėginau taip lengvabūdiškai, negąsdindamas Petro, jai atsakyti, bet mačiau, kad neįtikinau senosios savo atsakymu, nes ji lingavo galvą taip, lyg vaitotų iš įsivaizduojamo skausmo, ypač iš to, kur kalbėjau apie įsipjovimą.

Abidvi persižegnojo ir pravirko pamačiusios, kaip jų Petreliui įdavė šautuvą, su kuriuo jis nelabai žinojo, ką daryti. Jam čia buvo lyg koks nežinomas įrankis, padargas ar gyvis, todėl nežinia, kaip paimti, kaip laikyti ir ką su juo veikti. Atrodė, tuoj iškris iš rankos, nudeginęs savo nežinomą, paslaptinai bauginančiu šalčiu.

Buvo matyti, kad tas daiktas nelimpa jam prie rankų, kad jis visai ne karys, labai numylėtas ir saugotas motinos. Toks gali nuskęsti arklius maudydamas upėje, nes greičiausiai ir plaukti nemoka.

Šalia stovintis Juozas tirtėjo vos laikydamasis, kad nepradėtų žvengti visa burna, o kai paėjom į šalį nuo tos varganos mūsų akims trijulės, tarė:

– Na, ir liežuvis tavo, Antanai, galėjai pats kunigėliu būti. Ir griudėtum dabar iš sakyklos šventraščio žodžiais. Bet sugalvok tu man – kaip plaktuku pirštą nusi-
mušti, aš vos į kelnes neprisimyžau nuo to tavo pamokslo apie skausmą.

Priminė skaudų pokalbį su tėvu dėl kunigystės, bet kada tai buvo, jau nepamenu, užtat prisimenu tėvo žodžius: nereikia mums aptiekorių, mes žolelėm gydomės ir va, gyvi, o štai kunigas šeimoje būtų gerai, pagarbos pridėtų, o pats padėtų kitiems ant kojų atsistoti, kol jie tave savo darbu leistų į mokslus. Bet jei ne, tai ne.

Aptiekorius – tai ne kunigas.

– Man nejuokinga, Juozai, kai va taip eina į karą dėl žemės tokie maitintojėliai, o paskui visi sakys – ėjom už Lietuvą. O dabar paklausk, kas ta Lietuva yra, ar pasakys kuris?

– Aš pasakysiu, Antanai, Lietuva dabar yra tikėjimas, o jeigu tiki ja, tai ji ir yra kaip gerasis mūsų Dievulis. Niekas nematė jo, o tiki, ir jis yra tose mūsų galvose – vienose kietesnėse, kitose minkštesnėse. Pagaliau juk mes einam lietuviškos žemės gauti, už lietuvišką žemę galvas dėti, tai gal yra ta Lietuva? O tu patikėk tais žemės ištroškusiais ūkininkais, jie dėl jos ne tokius priešus įveiks, pamatysi. Broliuk, žemė lietuviui – ne tik šventa, ji jam viskas.

Numojau ranka, ne ta nuotaika buvo apie tai kalbėti, bet kariauti jei reikia už Lietuvą, tai, ko gero, ji yra. Kažkur apie Kauną, o gal ir apie Vilnių, o gal ir čia, kur mes esame. O kur aš dingsiu, jei savo kareiviukais netikėsiu, tada ko į tą mūšį eiti, jei nėra pasitikėjimo šalia stovinčiu ginklo draugu?